

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1300-1839

Ενότητα 3: Το πρώιμο οθωμανικό κράτος

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Συγκρότηση του πρώιμου οθωμανικού κράτους.....	5
3.1 Οθωμανικό εμιράτο	5
3.2 Επέκταση στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια.....	5
3.3 Παράγοντες που συνέβαλαν στην οθωμανική επιτυχία	6
4. Υποθέσεις για τον ρόλο της θρησκείας	7
5. Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους	8
5.1 Πολιτική δομή.....	8
5.2 Υβριδισμός και συγκρητισμός	9
5.3 Δυναμικές αφομοίωσης.....	9
6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία	11

1. Στόχοι ενότητας

- Να παρουσιαστούν οι ιστορικές εξελίξεις που επέτρεψαν την ανάδυση του οθωμανικού κράτους.
- Να γίνει κατανοητή η φύση του οθωμανικού εμιράτου και οι διαφορές του από τη μετέπειτα αυτοκρατορία.
- Να παρουσιαστούν οι κύριες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις για το πρώιμο οθωμανικό κράτος.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Συγκρότηση του πρώιμου οθωμανικού κράτους: Ανάδυση της οθωμανικής δύναμης και επέκταση στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια.
- Υποθέσεις για τον ρόλο της θρησκείας: «Θεωρία του γαζά» και κριτική της.
- Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους: Υβριδικός και συγκρητιστικός χαρακτήρας του πρώιμου οθωμανικού κράτους.

3. Συγκρότηση του πρώιμου οθωμανικού κράτους

3.1 Οθωμανικό εμιράτο

Μία από τις νέες τουρκομανικές ηγεμονίες ήταν εκείνη που ίδρυσε ο Οσμάν, γενάρχης της δυναστείας των Οθωμανών, τον ύστερο 13ο αι. Η ηγεμονία βρισκόταν στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, νοτίως της Νίκαιας, στις παρυφές της υπό μογγολική επικυριαρχία επικράτειας.

Στις επόμενες δεκαετίες, υπό την ηγεσία των διαδόχων του Οσμάν (Ορχάν, Μουράτ Α΄, Βαγιαζήτ Α΄), κατόρθωσε να επεκταθεί εις βάρος των γειτόνων του (Βυζάντιο και τουρκομανικές ηγεμονίες), ενώ μακροπρόθεσμα μετεξελίχθηκε σε αυτοκρατορία.

3.2 Επέκταση στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια

Από τις αρχές του 14ου αι. η οθωμανική επεκτατικότητα απειλεί τα εναπομείναντα βυζαντινά εδάφη στη βορειοδυτική Μικρά Ασία. Μετά την άλωση της Προύσας (1326) και τη νίκη επί των βυζαντινών στον Πελεκάνο (1329) η μικρασιατική ενδοχώρα αποκόπτεται από την Κωνσταντινούπολη και μέσα σε μια δεκαετία περνά στους Οθωμανούς.

Το οθωμανικό εμιράτο επεκτάθηκε παράλληλα σε Ανατολή και Δύση.

- Μέχρι το 1402 είχε φθάσει να ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος της βαλκανικής και της μικράς Ασίας. Εκείνη την πρώιμη περίοδο ένα μέρος των υπό οθωμανικό έλεγχο εδαφών, κυρίως στα Βαλκάνια, κατακτήθηκε με πόλεμο, ενώ ένα άλλο προσαρτήθηκε με συνθήκες υποτέλειας που συχνά σφραγίστηκαν με επιγαμίες.
- Η επέκταση στη Μικρά Ασία έφερε τον Βαγιαζήτ σε σύγκρουση με τον κεντροασιάτη στρατηλάτη Τιμούρ (Ταμερλάνο), ο οποίος διεκδικούσε την κληρονομιά της μογγολικής αυτοκρατορίας και είχε προωθηθεί με τα στρατεύματά του στα πάλαι ποτέ εδάφη των Ιλχανιδών. Στη μάχη της Άγκυρας (1402) οι Οθωμανοί ηττήθηκαν και οι υποτελείς τους ανεξαρτητοποιήθηκαν.
- Η επόμενη δεκαετία (1402-13) θα σφραγιστεί από τον πόλεμο ανάμεσα στους γιους του Βαγιαζήτ, από τον οποίο θα βγει νικητής ο Μεχμέτ Α΄. Μέχρι τα μέσα του 15ου αι. θα έχει επανέλθει υπό οθωμανικό έλεγχο το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας του Βαγιαζήτ, οι σταυροφορικές δυνάμεις θα έχουν αποτύχει να σταματήσουν την προέλαση στα Βαλκάνια (Βάρνα, 1444) και η Κωνσταντινούπολη θα βρίσκεται υπό οθωμανικό κλοιό.

3.3 Παράγοντες που συνέβαλαν στην οθωμανική επιτυχία

Η άνοδος των Οθωμανών θα σημάνει την παρακμή –και την οριστική έκλειψη– του Βυζαντίου, των μεσαιωνικών σλαβικών κρατών και των άλλων ηγεμονιών που είχαν δημιουργηθεί μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους το 1204. Παράγοντες που έπαιξαν κομβικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία ήταν:

- η εμπλοκή των Οθωμανών στους δυναστικούς πολέμους του Βυζαντίου, που επέτρεψε την κατάκτηση βαλκανικών εδαφών,
- η αδυναμία του Βυζαντίου και των άλλων βαλκανικών κρατών, αλλά και των μικρασιατικών εμιράτων, να νικήσουν στρατιωτικά τους Οθωμανούς,
- η επιτυχία του Μεχμέτ Α΄ να ανασυστήσει το οθωμανικό κράτος μετά την ήττα στη μάχη της Άγκυρας (1402) και τον πόλεμο για τη διαδοχή του Βαγιαζήτ (1402-13),
- η ήττα των σταυροφορικών δυνάμεων υπό την ηγεσία του βασιλιά της Ουγγαρίας στη Βάρνα (1444).

4. Υποθέσεις για τον ρόλο της θρησκείας

Για πολλές δεκαετίες επικράτησε στην οθωμανολογική ιστοριογραφία η θεωρία του «ιερού πολέμου» ή «θέση του γαζά», που διατυπώθηκε από τον Πάουλ Βίττεκ το 1937. Σύμφωνα με αυτή:

- η επιτυχία των Οθωμανών οφείλεται στον θρησκευτικό ζήλο των μουσουλμάνων πολεμιστών της μεθορίου,
- η ιδεολογία του ιερού πολέμου (γαζά) έδωσε συνοχή στις ετερόκλητες οθωμανικές δυνάμεις και ώθηση στις κατακτήσεις.

Η θεωρία έχει δεχθεί ισχυρή κριτική στη βάση των εξής επιχειρημάτων:

- Ο όρος γαζάς, όπως προκύπτει από τις πηγές της περιόδου, είχε τη σημασία της επιδρομής, όχι του ιερού πολέμου.
- Το πρώιμο οθωμανικό κράτος ήταν θρησκευτικά συγκρητιστικό.
- Οι πρώιμες οθωμανικές δυνάμεις αποτελούνταν τόσο από μουσουλμάνους όσο και από χριστιανούς (κατά τον Χηθ Λάουρυ, ακόμα και στο β΄ μισό του 15ου αι. τα στρατεύματα των ατάκτων ακιντζήδων αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από χριστιανούς)¹.
- Οι Οθωμανοί στράφηκαν εξ αρχής τόσο εναντίον χριστιανικών όσο και εναντίον μουσουλμανικών κρατών.
- Ο λόγος περί Ισλάμ και ιερού πολέμου συγκροτήθηκε εκ των υστέρων (15ος αι. και εξής) για να νομιμοποιήσει τη θέση της οθωμανικής δυναστείας.

Ωστόσο, το γεγονός ότι η μουσουλμανική θρησκεία έπαιζε διαφορετικό ρόλο στο πρώιμο οθωμανικό κράτος και την κοινωνία απ' ό,τι αργότερα, δεν σημαίνει ότι δεν είχε σημασία. Αντιθέτως, ο μουσουλμανικός χαρακτήρας του οθωμανικού κράτους είναι εμφανής από την αρχή:

- Ήδη στο α΄ μισό του 14ου αι. παρουσιάζονται στην οθωμανική επικράτεια ισλαμικοί θεσμοί όπως το βακούφι και το ιεροδικείο.
- Ο Ορχάν και οι διάδοχοί του, αλλά και οι «άρχοντες της μεθορίου» κατασκευάζουν τζαμιά και χρηματοδοτούν θρησκευτικά ιδρύματα.
- Οι αιχμάλωτοι που μπαίνουν στην υπηρεσία του σουλτάνου οφείλουν να εξισλαμιστούν.
- Οι οθωμανικές στρατιωτικές επιτυχίες γίνονται νοητές όχι μόνο ως επιτυχίες του σουλτάνου αλλά και ως επιτυχίες του Ισλάμ (νικηφόρα θρησκεία), πράγμα που δίνει ώθηση στον εξισλαμισμό, ιδίως μεταξύ των ανώτερων τάξεων.

¹ H. Lowry, *Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους*, μτφρ. Σ. Παπαγεωργίου, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2004, σ. 132-33.

5. Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους

5.1 Πολιτική δομή

Το οθωμανικό κράτος αυτή την πρώιμη περίοδο είχε χαλαρή δομή και ο σουλτάνος δεν ήταν απόλυτος μονάρχης. Όπως επισημαίνει ο Κόλιν Ίμπερ,

«[το] εμιράτο που δημιούργησε [ο Μουράτ Α΄] στη βάση των όσων κληρονόμησε από τον Ορχάν αποτελούνταν από έναν συνασπισμό αρχόντων υπό οθωμανική επικυριαρχία. Τα εδάφη που είχε κληρονομήσει στην περιοχή της Προύσας στη Μικρά Ασία και τα εδάφη της Θράκης στην περιοχή της Αδριανούπολης μάλλον βρίσκονταν υπό την άμεση εξουσία του ίδιου του Μουράτ ή των αξιωματούχων που εκείνος είχε διορίσει. Μετά την επιγαμία με τους Γκερμιγιανίδες το 1375/6, πιθανώς το μεγαλύτερο μέρος της οθωμανικής Μικράς Ασίας πέρασε υπό την εξουσία του γιού του Βαγιαζήτ. Η πολιτική εξουσία στα Βαλκάνια ήταν εν πολλοίς στα χέρια των μουσουλμάνων αρχόντων της μεθορίου, είτε ήταν τουρκικής καταγωγής, όπως ο Εβρενός στη Μακεδονία, είτε ήταν εξισλαμισμένοι χριστιανοί, όπως ο οίκος των Μιχάλογλου στη βορειοανατολική Βουλγαρία. Επιπλέον, πολλοί χριστιανοί ηγεμόνες της Βαλκανικής, όπως ο Ησαύ Μπουοντελμόντι των Ιωαννίνων, ο Γεώργιος Στρασιμίροβιτς της Ζέτα, ο Σισμάν και ο Ίβανκο της Βουλγαρίας, καθώς και ο βυζαντινός αυτοκράτορας και ο γιός του, Θεόδωρος του Μυστρά, ήταν υποτελείς του Μουράτ. Του όφειλαν φόρο και του παρείχαν στρατεύματα, αλλά σε αντάλλαγμα λάμβαναν υποστήριξη ενάντια στους εχθρούς τους. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επρόκειτο να διατηρήσει μια παρόμοια πολιτική δομή ακόμη και μετά το 1450.»²

Η σχέση του οθωμανού σουλτάνου με τους βαλκάνιους και μικρασιάτες ηγεμόνες που είχαν αναγνωρίσει την επικυριαρχία του ακολουθεί το πρότυπο της δημιουργίας βασιλείων –και αυτοκρατοριών– μέσα από συνθήκες υποτέλειας που κυριάρχησε τον Μεσαίωνα. Η σχέση του όμως με τους «άρχοντες της μεθορίου», όπως είναι γνωστοί οι πολέμαρχοι που πρωτοστάτησαν στις οθωμανικές κατακτήσεις στα Βαλκάνια, ήταν μάλλον αποτέλεσμα του ίδιου του τρόπου με τον οποίο συγκροτήθηκε το πρώιμο οθωμανικό κράτος: ως ενός συνασπισμού στρατιωτικών αρχηγών ποικίλης προέλευσης που αναγνώρισαν τον Οσμάν ως «πρώτο μεταξύ ίσων».

² C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The structure of power*, Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan, 2002, σ. 13.

5.2 Υβριδισμός και συγκρητισμός

Έχει πλέον καταδειχθεί από την έρευνα ότι το πρώιμο οθωμανικό κράτος παρουσίαζε έντονα υβριδικά χαρακτηριστικά:

- μουσουλμανική αστική παράδοση,
- σελτζουκικές/ιλχανιδικές (περσική και μογγολική παράδοση), αλλά και βυζαντινές/βαλκανικές (ελληνική και σλαβική παράδοση) διοικητικές και φορολογικές πρακτικές,
- μικτή εθνοτικά και θρησκευτικά άρχουσα τάξη.

Χαρακτηριστικός για τους πρώτους οθωμανικούς αιώνες ήταν ο θρησκευτικός *συγκρητισμός*:

- Ο ασπασμός του Ισλάμ δεν αποτελούσε προϋπόθεση για την ένταξη στην άρχουσα τάξη.
- Μεταξύ των μουσουλμάνων κυριαρχούσαν ετερόδοξες πρακτικές, στις οποίες η χριστιανική επίδραση ήταν έντονη.
- Έβρισκαν διάδοση διδασκαλίες περί ενότητας Χριστιανισμού και Ισλάμ (δηλ. ότι κατά βάση πρόκειται για δύο εκδοχές της ίδιας θρησκείας).

Ο οθωμανικός συγκρητισμός αποδίδεται:

- στη μικρασιατική παράδοση θρησκευτικού συγκρητισμού στις υπό σελτζουκική κυριαρχία περιοχές,
- στην εξαρχής συνεργασία και χριστιανών κατά τη συγκρότηση του οθωμανικού κράτους,
- στην έλλειψη έμφυχου δυναμικού, που έκανε ακόμη εντονότερη την ανάγκη της ενσωμάτωσης των χριστιανών.

5.3 Δυναμικές αφομοίωσης

Η παγίωση της οθωμανικής εξουσίας δημιούργησε έντονη δυναμική αφομοίωσης από τα μέσα του 15ου αι., η οποία έδωσε μεγάλη ώθηση στον προσηλυτισμό στο Ισλάμ, ιδίως στα αρχοντικά στρώματα των μικρασιατών και βαλκάνιων χριστιανών (από τους τελευταίους που εξισλαμίζονται είναι οι σπαχήδες της Ηπείρου τη δεκαετία του 1630)³.

³ Φ. Κοτζαγεώργης, *Το Ισλάμ στα Βαλκάνια: ένα ελληνόφωνο μουσουλμανικό χειρόγραφο από την Ήπειρο του 18ου αιώνα*, Αθήνα: Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, 1997, σ. 80-81.

Στις αρχές του 16ου αι. είχαν ήδη δημιουργηθεί μουσουλμανικές κοινότητες σχεδόν σε όλες τις βαλκανικές πόλεις.⁴ Στη διάρκεια των επόμενων αιώνων οι πόλεις θα αποτελέσουν κέντρα της μουσουλμανικής θρησκείας, της τουρκικής γλώσσας και του οθωμανικού πολιτισμού, ενώ η ύπαιθρος θα παραμείνει ως επί το πλείστον χριστιανική. Από το δεύτερο μισό του 17ου αι., ωστόσο, επιταχύνεται η διαδικασία εξισλαμισμού στην ύπαιθρο, ιδίως μεταξύ των αλβανικών πληθυσμών.

⁴ Ν. Τοντόροφ, *Η βαλκανική πόλη, 15ος-19ος αιώνας*, τ. Α', μτφρ. Ε. Αβδελά-Γ. Παπαγεωργίου, Αθήνα: Θεμέλιο, 1986, σ. 93-94.

6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Goffman, Daniel, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρώιμη νεότερη Ευρώπη: μια νέα προσέγγιση*, μτφρ. Σ. Αγάπιος, Αθήνα: Ενάλιος, 2007.
- Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300-1650: the structure of power*, Νέα Υόρκη: Palgrave, 2002.
- İnalçik, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1995.
- Kafadar, Cemal, *Ανάμεσα σε δύο κόσμους: η κατασκευή του οθωμανικού κράτους*, μτφρ. Α. Αναστασόπουλος, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2008.
- Lowry, Heath, *Η φύση του πρώιμου οθωμανικού κράτους*, μτφρ. Σ. Παπαγεωργίου, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2004.
- Quataert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006.
- Ζαχαριάδου, Ελισάβετ, *Ιστορία και θρύλοι των παλαιών σουλτάνων (1300-1400)*, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1991.